

Mýtus o mýtu krásy. Polemika s knihou *Mýtus krásy* Naomi Wolfové

Pavel Zahrádka

Čím líp vypadáš, tím víc toho vidíš.
Victor Ward

V roce 1992 vyšla ve Spojených státech amerických kniha *Mýtus krásy* (*Ako sú obrazy krásy zneužívané proti ženám*, Bratislava, Aspekt 2000) z pera americké feministky Naomi Wolfové a rozpoutala odbornou diskuzi o ideálu lidské krásy mezi sociology, biology, kulturními antropology a filozofy. Lidská kráska je v této souvislosti pojímána jako *tělesná kráska*, tj. kráska tváře a těla. Téma lidské krásy bylo doposud v akademickém prostředí přehlíženo. Estetika jako tradiční vědecká disciplína, která se zabývá krásou, se soustředila pouze na krásu umění v rámci filozofie umění nebo na krásu přírody v rámci teorie mimoměleckého estetična. Lidská kráska nikdy plně nepatřila ani do jedné z obou podoblastí estetického zkoumání. Spíše než odborná veřejnost se krásou lidského těla doposud zabývali laici, pracovníci kosmetického průmyslu, stylisté, plastičtí chirurgové, představitelé reklamních agentur či umělci. Lidská kráska se do centra teoretické diskuze dostala až v souvislosti se *skeptickým* pohledem, který ve své knize předložila Naomi Wolfová a pro který se vžilo označení „mýtus krásy“. Ten spočívá podle Wolfové ve vytvoření fyzického standardu ženskosti, kterého lze jen obtížně dosáhnout

a který je vydáván za něco přirozeného a společného všem lidem:

Mýtus krásy nám navrhuje, že kvalita zvaná „kráska“ objektivně a univerzálně existuje. Ženy ju musia chcieť stelesňovať a muži musia chcieť vlastniť ženy, ktoré ju stelesňujú. Toto stelesňovanie je imperatívom pre ženy, a nie pre mužov. Je to stav nevyhnutný a prirodzený, pretože je daný biológiou, sexualitou a evolúciou: Silní muži bojujú o krásne ženy a krásne ženy sú úspešnejšie v reprodukci. Kráska žien musí korelovať s ich plodnosťou, a keďže tento systém je založený na sexuálnom výbere, je nevyhnutný a nemenný. (s. 13–14)

Wolfová tvrdí, že ideál ženské krásy je mýtem, tj. *sociální konstrukcí*. To znamená, že určité fyzické rysy ženského těla jako například velké oči a rty, souměrná tvář, velká a pevná prsa, dlouhé a štíhlé nohy byly symbolicky zvýznamněny tím, že byly označeny jako „krásné“. Podobně jako státní občanství nebo peníze také ideál ženské krásy existuje pouze v závislosti na lidské *dohodě*. Jinými slovy řečeno, podle Wolfové neexistují žádné *přirozené* příčiny, které by mohly zdůvodnit skutečnost, že právě tyto rysy, a ne jiné jsou západní společností pokládány za krásné: „Pre mýtus krásy neexistuje žiadne legitímne historické alebo biologické odôvodnenie.“ (s. 15) Wolfová dále tvrdí, že původcem

mýtu krásy jsou *muži* a že tento mýtus začal pronikat do povědomí příslušníků vyspělých západních států během průmyslové revoluce, která umožnila prostřednictvím masové informační technologie hromadnou výrobu a distribuci fotografických a filmových obrazů, které se staly hlavním materiálním nosičem představy o ženské kráse. Příčinou vzniku mýtu krásy je podle Wolfové obava mužů o své *dominantní společenské postavení*, které je ohroženo postupující emancipací žen ve vzdělání, politice, zaměstnání a domácnosti. Mýtus krásy je podle Wolfové poslední a největší překážkou, která stojí ženám na cestě za jejich osvobozením od patriarchálního kulturního a ekonomického útlaku. „Ešte nikdy nemali ženy viac peňazí, moci, možnosti a uznania ako dnes. Čo sa však týka toho, ako sa cítime fyzicky, je celkom možné, že sme na tom oveľa horšie než naše neslobodné staré mamy.“ (s. 12)

Výše uvedená tvrzení lze shrnout do tří základních tezí. Wolfová tvrdí, že (1) současná představa o ženské kráse není nevyhnutelná a obecně platná, že (2) tato představa ženám škodí, že (3) bychom udělali lépe, pokud bychom se této představy zbavili. Důkaz prvního ontologického tvrzení Wolfová zanedbává. Ve své knize se věnuje především výkladu druhého tvrzení, tj. analyzuje způsoby, jakými mýtus krásy působí proti ženám v jednotlivých oblastech lidského života (zaměstnání, sex, kultura atd.). V závěru knihy Wolfová rozvíjí také své třetí tvrzení, tj. navrhuje způsob, jak uměle vytvořený a škodlivý ideál ženské krásy prakticky překonat. Mým záměrem je zmapovat autorčinu analýzu mýtu krásy jako prostředku k sociálnímu útlaku žen (omezím se přitom na oblast profesního života a lidské sexuality) a rekonstruovat jí navrhané řešení. Zároveň chci poukázat na některé nové souvislosti a problematická místa autorčiny argumentace. V neposlední řadě chci otevřít diskuzi týkající se *ontologického* statusu lidské krásy.

Krása, práce a diskriminace

V kapitole „Práce“ Wolfová analyzuje způsob, jakým mýtus krásy brání ženám v dosažení profesního úspěchu. Podle Wolfové se ženská krása během druhé poloviny 20. století stala jedním ze základních zaměstnavatelských požadavků pro výkon jakéhokoliv povolání, ve kterém ženy přicházejí do styku s veřejností.

Krásné musí dnes být nejen modelky, herečky, tanečnice a sexuální pracovnice, nýbrž také letušky, barmanky, recepční, prodavačky, žurnalistky, pracovnice galerií, manažerky atd. (s. 46) Krása se podle Wolfové v současné době stala pro ženy zárukou lepšího výdělků a vyššího sociálního postavení a prestiže. Dokladem toho je podle autorky skutečnost, že ženy dnes na rozdíl od dob minulých dosahují nejvyšších výdělků právě v tradičních *výstavních* povoláních, tj. jako profesionální krasavice (herečky, manekýnky, tanečnice, sexuální pracovnice). Přímé propojení ženské krásy a finančního výdělků podle Wolfové historicky umožnil neformální buržoazní manželský trh, ve kterém krásné ženy získávaly materiální a symbolické zisky v závislosti na společenském postavení jejich manžela. (s. 26)

Útlaku, kterému jsou v důsledku působnosti mýtu krásy ženy vystaveny na pracovním trhu a pracovišti, nedokáže podle Wolfové zabránit ani *zákonodárství* vyspělých západních zemí, které jej naopak legitimizuje. Přestože totiž v legislativě těchto zemí existuje právní předpis pro rovné zacházení a zákaz diskriminace z důvodů jako jsou pohlaví, věk, rasa, etnická příslušnost, sexuální orientace, náboženství, existuje v něm také právní výjimka, která diskriminaci při přijímání do zaměstnání povoluje. V českém zákoníku práce má tato výjimka následující znění:

Za diskriminaci se nepovažuje rozdílné zacházení v případech podle odstavce 2, pokud z povahy pracovních činností nebo souvislostí vyplývá, že tento důvod představuje podstatný a rozhodující požadavek pro výkon práce, kterou má zaměstnanec vykonávat, a který je pro výkon této práce nezbytný; cíl sledovaný takovou výjimkou musí být oprávněný a požadavek přiměřený. (Zákoník práce 2006, část 1, hlava IV, odstavec 3. Online: <http://www.zakonik-prace.com/cz/cast-1-hlava-4/> [9.5.2008]).

Podle Wolfové je pojem *podstatného požadavku pro výkon práce* v legislativě západních zemí definován natolik vágně, že umožňuje zaměstnavatelům, aby požadavek atraktivit a mládí vydávali za podstatný požadavek pro výkon většiny povolání. Navíc je tento požadavek podle Wolfové asymetricky uplatňován pouze ve vztahu k ženám. Pokud nějaká žena požadavek krásy v očích zaměstnavatele nespĺňuje, může ji nepřijmout nebo propustit. Pracovní diskriminaci žen na zákla-

dě pohlaví nebo věku legitimizuje podle Wolfové série rozporuplných soudních rozhodnutí ve prospěch zaměstnavatelů.

Mýtus krásy je ovšem podle autorky v pracovně-právní oblasti dvousečnou zbraní. Splňuje-li nějaká žena zaměstnavatelské požadavky týkající se vzhledu, vystavuje se nebezpečí, že bude její profesní úspěch znevažován. To znamená, že daná žena se stane terčem *negativních rodových stereotypů*, které jsou spojovány s ženskou krásou. Tyto negativní stereotypy vytvářejí neviditelné předivo předsudků, které brání ženám v postupu na vrcholná řídicí pracovní místa (tzv. fenomén „skleněného stropu“). Ženy se mohou rovněž stát na pracovišti objektem *sexuálního obtěžování*, jehož závažnost je podle Wolfové v soudních síních zlehčována právě poukazem na její vyzývavý a atraktivní vzhled. (*Mýtus krásy*, s. 43–46)

K problematice sexuálního obtěžování je třeba dodat, že mnohé se v tomto ohledu již změnilo. Většinová západní společnost pokládá dnes sexuální obtěžování ve formě sexuálního vydírání na základě nerovného mocenského vztahu za nemorální a protiprávní. Pro takové chování ve většině soudních případů neexistují polehčující okolnosti a důkazní břemeno je přeneseno na obviněného. Spíše než v bagatelizaci sexuálního obtěžování spočívá dnes problém v jeho právní definici. Má pojem sexuálního obtěžování zahrnovat nejen sexuální vydírání, ale také sexistické narážky a obrázky, upřené pohledy, pískání, tj. vytváření nepřátelského a zneklidňujícího prostředí na pracovišti? Francouzský filozof a sociolog Gilles Lipovetsky upozorňuje na nebezpečí takto široce definovaného pojmu sexuálního obtěžování. Oslabuje podle něj totiž komunikaci mezi oběma pohlavími a prostřednictvím rozsáhlých represivních legislativních opatření oslabuje ženskou schopnost se s těmito slabšími projevy nevídaného sexuálního zájmu samostatně vyrovnat. (Gilles Lipovetsky, *Třetí žena: neměnnost a proměny ženství*, Praha, Prostor 2007, s. 91–97.)

Dále je třeba uvést, že autorčin postřeh o nárůstu estetických nároků na pracovníky v sektoru služeb zdánlivě koresponduje například se zjištěními, které ve své studii *Looking Good, Sounding Right: Style Counselling and the Aesthetics in the New Economy* (London, Industrial Society 2001) předložili zaměstnanci Univerzity Strathclyde Chris Warhurst and Dennis Nickson.

Jejich výzkum ukázal, že 85 % zaměstnavatelů v gastronomii a hotelnictví v Glasgow a jiných postindustriálních městech upřednostňuje u svých zaměstnanců *estetické* dovednosti (způsob oblékání, vzhled, držení těla, intonace hlasu a jazykový projev) před sociálními či technickými dovednostmi a zkušenostmi. Závěry studie ovšem již nepotvrzují autorčino tvrzení o rodové asymetričnosti estetických profesních nároků.

Pochybnosti vyvstávají rovněž nad autorčinou interpretací pracovní diskriminace jako mocenského prostředku, který slouží k útlaku žen v profesní oblasti. Je pracovní diskriminace na základě pohlaví či věku důsledkem působnosti mýtu krásy? Některé druhy diskriminace, jako například platová diskriminace žen, se zdají mít spíše ekonomické než mocenské pozadí. Ekonomicky uvažující zaměstnavatel musí totiž zvážit nejen výši zisku, ale také jeho pravděpodobnost:

Ženy mohou být stejně výkonné jako muži, ale zaměstnavatel u ženy zohledňuje riziko, že mu odejde na mateřskou dovolenou nebo že bude často doma s dětmi a jemu se nevrátí náklady vložené do jejího školení, nebo bude mít dodatečné náklady s hledáním náhradních zaměstnanců. Proto jsou někteří zaměstnavatelé ochotni zaměstnávat [...] ženy jen za nižší mzdy, než jaké platí [...] mužům. (Robert Holman, „Ekonomický pohled na diskriminaci“, in: Petr Mach (ed.), *Antidiskriminační zákon – pomoc slabším nebo převrácení práva?*, Praha, CEP 2006, s. 22.)

Někteří ekonomové se dokonce domnívají, že ve svobodném tržním hospodářství je iracionální pracovní diskriminace, tj. diskriminace na základě důvodů, které nesouvisí s optimalizací ekonomického zisku, ekonomicky nevýhodná, a proto si s ní poradí neviditelná ruka trhu: „Firma, která dává přednost horším zaměstnancům jen na základě barvy pleti, bude méně efektivní a brzy zkrachuje a nahradí ji firmy, které dávají přednost šikovnějším zaměstnancům bez ohledu na barvu pleti.“ (Petr Mach, „Antidiskriminační zákon z nás dělá zločince“, in: týž [ed.], *Antidiskriminační zákon – pomoc slabším nebo převrácení práva?*, s. 46.) Ekonomicky uvažující zaměstnavatel nebude rovněž při přijímání do zaměstnání diskriminovat určitou sociální skupinu, například černochoy, protože v důsledku nízké poptávky po černých pracovnících by klesla

jejich mzda ve srovnání s bílými pracovníky. Za těchto okolností by bylo pro zaměstnavatele výhodnější zaměstnat černé pracovníky, protože by mu to přineslo vyšší zisk. Nabízí se ovšem otázka, co když iracionálními diskriminačními předsudky trpí spotřebitelé? Co když společnost trpí rasovými předsudky? Co když spotřebitelé dávají přednost návštěvě restauračních zařízení, ve kterých obsluhují mladé a pohledné servírky nebo lidé s bílou barvou pleti? Za těchto okolností je pro zaměstnavatele ekonomicky výhodnější zaměstnat pohledné a mladé servírky nebo bílé pracovníky, dokud mzdy starších a méně atraktivních servírek nebo černých pracovníků neklesnou natolik, aby vyvážily menší zájem spotřebitelů. Domnívám se, že zde dochází ke střetu dvou odlišných a neslučitelných hodnot: ekonomické hodnoty a etických hodnot jakými jsou rovnost a spravedlnost. Rozpor mezi oběma hodnotami nelze v tomto případě urovnat nějakou racionální diskusí, nýbrž pouze (politickým) rozhodnutím, která z obou hodnot je pro nás v těchto mezních situacích směrodatnější. Ať už se ovšem rozhodneme tento hodnotový spor vyřešit ve prospěch jedné či druhé hodnoty, původcem diskriminace v těchto hraničních případech nejsou zaměstnavatelé či mužské instituce, nýbrž společnost.

Krása, pornografie a násilí

V kapitole „Sex“ Wolfová vychází z předpokladu, že existuje rozdíl mezi *sexuálními pudy* lidí a lidskou *sexualitou*. Lidské sexuální chování není podle autorky emanací biologických potřeb, nýbrž se mu lidé učí v procesu socializace. Jinými slovy řečeno, kultura nám předepisuje sexuální scénář, jehož prostřednictvím se učíme, co nás má vzrušovat, kdy a kde sex máme mít, jak a proč ho máme mít a s kým ho máme mít. Současný způsob společenské sexuální „výchovy“ má podle autorky ovšem škodlivý dopad na lidskou sexualitu. Hlavní příčinou této škodlivé manipulace s ženskou (ale i mužskou) sexualitou jsou reklamní a filmové obrazy s *pornografickým* námětem, jejichž výrobci využili represivního postoje západní kultury k zobrazování sexuálních vztahů a lidské nahoty a ovládli doposud prázdné „sexuální jeviště“. Pornografické obrazy působí dvěma možnými způsoby, které Wolfová označuje nálepkami „pornografie krásy“ (měkká pornografie) a „sadosomachismus

krásy“ (tvrdá pornografie). (*Mýtus krásy*, s. 152). Pornografie krásy zahrnuje obrazy „atraktivních“ žen v erotických pózách. Škodlivost této měkké pornografie spočívá podle Wolfové v umělém spojení ženské *sexuální přitažlivost* s ideálem *krásy*, jehož důsledkem jsou pocity méněcennosti a sexuální neatraktivnosti u žen, které ideálu neodpovídají. Nálepkou „sadosomachismus krásy“ označuje Wolfová pornografii, která zobrazuje *sexuální násilí* na ženách. Toto spojení má podle Wolfové vliv jak na ženské, tak i mužské pojmání sexuálního styku. Zatímco muži vlivem pornografie pokládají násilný sex za něco normálního, ženy pod jejím vlivem začínají spojovat své sexuální vzrušení s rolí pasivní oběti sexuálního násilí. Jako doklad negativního vlivu tvrdé pornografie na mužské publikum uvádí Wolfová statistické výzkumy, které poukazují na vzrůstající počet případů znásilněných žen. (s. 179)

Obě pornografické strategie se podle Wolfové řídí nerovným přístupem k zobrazování ženské a mužské nahoty. Zatímco intimní část ženského těla (prsa) jsou běžně zobrazovány, zobrazování mužského pohlavního údu je společenským tabu, které je navíc posíleno legislativním zákazem. Tento fakt je podle ní důsledkem mocenské nerovnosti mezi oběma pohlavími: „Žít v kultúre, kde je ženská nahota na rozdiel od mužskej bežná, znamená postupne sa priúčať nerovnosti.“ (s. 159) Enormní převaha obrazů ženské nahoty a pornografie krásy je podle Wolfové navíc příčinou toho, že ženy spojují svou sexualitu a sexuální přitažlivost výhradně se svým vzhledem, který podléhá mužskému hodnocení. Jinými slovy řečeno, ženy se učí tomu, aby svou přitažlivost posuzovali z mužského hlediska: „Ženská sexualita je od narodenia obrátená naruby, a preto môže ‚krása‘ zaujať jej miesto, nútiť ženy, aby sa dívali výlučne na svoje telá a zdvíhali od nich zrak len vtedy, keď chcú skontrolovať ich odraz v očiach mužov.“ (s. 174) Kladení důrazu na fyzický vzhled navíc podle Wolfové brání plnohodnotnému heterosexuálnímu vztahu, který spočívá v emocionálním vztahu k celkové osobnosti partnera. Vztahy založené na kráse charakterizuje Wolfová jako „fetišismus“, protože je v nich část ženské identity – vzhled – zaměňována za její celkovou osobnost. Hodnota krásné ženy v takových případech navíc podle ní nespočívá v samotném vzhledu, nýbrž je odvozena

z jeho reprezentační funkce: je závislá na uznání, obdivu a závistivých pohledech ostatních mužů. (s. 195)

Nad autorčinou analýzou pornografie krásy a sadomasochismu krásy vyvstávají nicméně některé pochybnosti a otázky. Představuje „pornografie krásy“ skutečně umělé spojení ideálu krásy a ženské sexuality? Není tomu tak, že pornografický průmysl spíše využívá biologického základu, který je společný všem lidem? V rámci výkladu evoluční biologie má spojení krásy a sexuální přitažlivosti své opodstatnění: krása plní funkci pravděpodobnostního ukazatele *dobrého zdraví a plodnosti* sexuálního partnera a zároveň instinktivně vyvolává *sexuální přitažlivost* za účelem pohlavního styku, resp. rozmnožování: „Sexuální stereotypy [...] nejsou zcela umělé. Zdá se, že od určité úrovně jsou ženy uzpůsobeny tak, že upřednostňují dominantní muže před poddajnými, a muži jsou uzpůsobeni tak, že na ženách oceňují jejich mládí, které jim čas rychle odnímá.“ (Geoffrey Cowley, „The Biology of Beauty“, *Newsweek* 127, 1996, č. 23, s. 66.) Tím ovšem nemá být řečeno, že evolučně vyvinutý smysl pro krásu se má stát také morálním vodítkem našeho jednání. Netvrdím, že autorčina kritika pornografie krásy není oprávněná. Tvrdím ale, že tato kritika se zakládá na nevyjasněných předpokladech. To se projevuje především tím, že v knize chybí jakákoliv kritická diskuze s teoriemi evolučních biologů a psychologů.

V analýze „pornografie krásy“ se Wolfová zaměřila především na zkoumání vlivu pornografie na utváření *ženské sexuality*. Stejnou míru pozornosti si ovšem zaslouží také zkoumání (škodlivého) vlivu pornografie na formování *mužské sexuality*. Vztahy mužů k ženám jsou v důsledku pornografie často erotizované. Pornografie, která zobrazuje ženy jako prahnoucí po sexuálním styku s muži, může zkreslovat představy mužů o reálných ženách. Muži mohou na základě rozporu mezi pornografickým obrazem sexuchtivých žen a sexuální realitou interpretovat obezřetný a zdráhavý postoj žen vůči sexuálnímu styku jako projev frigidity. Někteří muži se naopak mohou začít obávat ženské nevěry a zaujmout k ženám nedůvěřivý postoj, který oslabuje partnerský vztah. Pornografie rovněž posiluje společenské stereotypy mužskosti zaměřené na výkon, úspěch, aktivitu a absenci emocionálního

projevu. To má svůj dopad na mužskou sexualitu, jejímž charakteristickým rysem je například (1) absence emocí v mužském sexuálním chování, která se na jazykové rovině projevuje v mechanistickém slovníku, který muži užívají pro popis sexuálního styku; (2) snaha aktivně stupňovat sexuální aktivitu; (3) oddalování vyvrcholení soustředěním pozornosti mimo sexuálního partnera (například prováděním matematických myšlenkových úkonů či představováním nějaké asexuální činnosti atd.) za účelem utlumení sexuálního vzrušení, tj. delší sexuální výdrže.

V rámci analýzy „somasochismu krásy“ připisuje Wolfová pornografii *funkci* mocenského prostředku, který má zabránit emancipaci žen. Je tato interpretace přesvědčivá? Slouží pornografie skutečně ke společenskému útlaku žen tím, že prosazuje jejich ponižování a erotizuje násilí na ženách? Domnívám se, že primární funkcí pornografie je uspokojit mužskou touhu po sexu, kterého se jim v důsledku represivního postoje společnosti a odmítavého postoje žen nedostává. Jak jinak vysvětlit existenci například tzv. „sexu po telefonu“, během něhož osamělý a sexuálně strádající muž naslouchá hlasu anonymní ženy za účelem sexuálního vzrušení? Navíc ženy jsou v hlavním proudu pornografie zobrazovány především jako náruživé, toužící a svádějící muže, nikoliv jako pasivní oběti mužského sexuálního násilí. Jak je tomu však s násilnou pornografií (obrazy mučených a znásilňovaných žen), která tvoří přibližně 3 až 5 % pornografické produkce? Je násilná pornografie výrazem mužské touhy po sexu anebo – jak tvrdí Wolfová – nástrojem k prosazení mužské nadvlády nad ženami a násilí na ženách? Někteří sociální vědci pokládají pornografii za nezamýšlený důsledek feminismu. Pornografie podle nich představuje způsob, jakým se muži psychicky vyrovnávají s historickou ztrátou výsadního postavení ve společnosti. Předkládá mužskému divákovi fiktivní obrazy, ve kterých je ústředním tématem mužská slast a moc nad ženami, kterou v důsledku ženské emancipace muži ztratili:

Ačkoli je nemožné dokázat to empiricky, domnívám se, že muži, kteří žili ve společnostech, ve kterých existovalo otrokářství, neměli mnoho erotických fantazijních představ o otrocích. Bílí Jihoafričané mají pouze malé množství pornografie o černých Jihoafričanech. Realita

nadvlády může částečně snižovat psychologickou potřebu fantazijních představ o nadvládě. A naopak nárůst fantazijních představ může být dokladem reálného úpadku nadvlády. (Michael Kimmel, „Insult or Injury: Sex, Pornography, and Sexism“, in: Michael Kimmel (ed.), *Men Confront Pornography*, New York, Crown 1990, s. 317)

Další problém představuje autorčino tvrzení, že tzv. „sadomasochismus krásy“ je *kauzální příčinou* sexuálního násilí na ženách a znásilňování žen. Má Wolfová pravdu? Odpověď na otázku týkající se *důsledků* násilné pornografie může poskytnout pouze empirický výzkum. Výše uvedeně kauzální tvrzení pokládám nicméně za příliš silné. Autorka se dopouští hrubého zjednodušení, když vychází z předpokladu, že to, co vidíme na obrazovce, přechází do našich představ, a to, co si představujeme, chceme také uskutečnit, a to i navzdory vůli druhého člověka. Filmové a televizní obrazy nás pravidelně zaplavují obrazy násilných vražd či smrtelných autonehod, přesto bychom jako svědkové skutečné vraždy či autonehody nezůstali v důsledku vlivu mediálních obrazů lhostejní vůči bolesti druhého člověka.

Většina laboratorních výzkumů vlivu *násilné pornografie* na mužské chování a postoje ukázala, že opakované sledování scén znásilnění, ve kterých oběť jeví známky potěšení, vede (1) k větší míře tolerance vůči případům znásilnění, (2) zvyšuje počet případů přijetí mýtu erotizovaného násilí a násilí na ženách, (3) zvyšuje u sledovaných subjektů podle jejich vlastních vyjádření pravděpodobnost, že se v budoucnosti dopustí znásilnění. (Viz Neil Malamuth – James Check, „The Effects of Mass Media Exposure on Acceptance of Violence Against Women: A Field Experiment“, *Journal of Research in Personality* 15, 1981, č. 4, s. 436–446) Vzniká ovšem otázka, zda příčinou negativního vlivu násilné pornografie na mužské diváky je její *sexuální* nebo její *násilná* složka. Další empirické výzkumy ukázaly, že zatímco *obrazy násilí* na ženách (např. *Texaský masakr motorovou pilou*) mají podobný vliv na postoje mužů jako násilná pornografie, *nenásilná pornografie* nemá téměř žádný dopad na mužské postoje či chování. Výzkumníci, kteří se zabývali vlivem nenásilné pornografie na muže i ženy zjistili, že tato forma pornografie

může způsobovat (1) větší míru tolerance k bizarním a násilným formám pornografie, (2) snižovat podporu deklarované rovnosti obou pohlaví, (3) zvyšovat shovívavost zkoumaných subjektů v rozhodování o délce trestu pro znásilňovatele. (Dolf Zillmann – Jennings Bryant, „Pornography, Sexual Callousness, and the Trivialization of Rape“ in: Michael Kimmel (ed.), *Men Confront Pornography*, New York, Crown 1990, s. 207–218.)

Z výše uvedeného vyplývá, že klíčovým faktorem, na který by se měla feministická kritika zaměřit, není *pornografie jako taková* či sexuálně explicitní obrazy, nýbrž *obrazy násilí* páchaného na ženách, ať už zasazené v sexuální kontextu či nikoliv: „Výzkum za posledních deset let ukázal, že sexuální obrazy samy o sobě nepodporují agresivní chování, změnu postoje ke znásilnění a neovlivňují ani jiné formy antisociálního chování či vnímání. Jsou to obrazy násilí v pornografii, které jsou zodpovědné za tyto důsledky.“ (Edward Donnerstein – Daniel Linz, „Mass Media, Sexual Violence, and Male Viewers: Current Theory and Research“, s. 219.) Tento závěr potvrzují i statické údaje o znásilnění sesbírané v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století v liberálních zemích (Švédsko, Dánsko, Spolková republika Německo), ve kterých došlo k nárůstu a legalizaci pornografické produkce. Pokud by sledování pornografie vedlo muže ke znásilňování žen, pak by mělo v těchto zemích současně dojít k nárůstu případů znásilnění. Ve skutečnosti se ovšem počet případů znásilnění nezvýšil, případně došlo k jeho poklesu. (Berl Kutchinsky, „Legalized Pornography in Denmark“, in: Michael Kimmel (ed.), *Men Confront Pornography*, s. 244–245.)

Výzkum vlivu pornografie byl paralelně doplněn také výzkumem fenoménu *znásilnění*. Někteří psychologové dospěli na základě narativních rozhovorů s násilníky k závěru, že příčinou znásilňování není pornografie jako taková, nýbrž mužská *zlost* a *frustrace*. (Timothy Beneke, „Interview with a Rapist“, in: Michael Kimmel (ed.) *Men Confront Pornography*, New York, Crown 1990, s. 43–51.) Mnoho mužů v současné době podle nich totiž trpí pohrdáním a odmítnutím žen, které nad nimi mají sexuální moc, tj. dokáží muže sexuálně vzrušit a zároveň rozhodují o tom, zda mužům sex odeprou, nebo k němu naopak svolí. Mužská bezmoc a ponížení

tváří v tvář atraktivním a nedosažitelným ženám je pak hlavní příčinou sexuálních fantazijních představ či touhy po odplatě. Sexuální moc žen nad muži je sociální mocí: „K čemu jinému než ke zraňování, frustraci a ponižování mnoha neúspěšných mužů slouží ony předimenzované *lalily*, kterým společenský ideál nyní náhle umožňuje, aby bezostyšně vklouzly do role svůdkyně a milovnice?“ (Bernd Guggenberger, *Einfach schön: Schönheit als soziale Mach*, Hamburg, Rotbuch Verlag 1995, s. 144.)

Za hranice mýtu krásy

V závěru své knihy se Wolfová zamýšlí nad způsobem, jak zlomit účinnost mýtu krásy. Wolfová neprosazuje eliminaci krásy z našeho hodnotového žebříčku. Krása jako taková není podle ní škodlivá. Její přínos spočívá podle Wolfové ve schopnosti fascinovat, tj. vytrhnout nás z koloběhu každodenní reality. Problém spočívá jednak v redukci krásy pouze na *jednu normativní* podobu, jejímž důsledkem je „nemožnost volby“ (*Mýtus krásy*, s. 311), a jednak v jejím *hodnotícím* a *exkluzivním* rozměru. To znamená, že krása je připisována pouze některým ženám na základě hierarchického srovnání s jinými ženami, jehož důsledkem je soutěžení, rivalita, zraňování a nepřátelství mezi ženami.

Wolfová přichází také s konkrétním návrhem, jak eliminovat hodnotící rozměr krásy, a překonat tak rozkol mezi ženami, které mezi sebou soupeří o mužskou přízeň:

Ak ženy predefinujú sexualitu tak, aby sa nebránili vzájomnej príťažlivosti, mýtus už nebude viac zraňovať. Krása iných žien nás nebude ohrozovať ani urážať, ale prinesie nám radosť a budeme jej vzdávať hold. [...] Potom sa budeme môcť slávnostne vyobliekať na oslavu spoločnej radosti zo ženského tela a ponúkať samy seba skôr v kladnom ako zápornom zmysle „iným ženám“. (s. 326)

Domnívám se, že tuto pasáž lze vyložit jako prosazování lesbického milostného vztahu. Je-li tato interpretace správná, pak vzniká otázka, co ženám zabrání v tom, aby mezi sebou i nadále nesoupeřily o přízeň jiných žen právě prostřednictvím své atraktivity.

Druhý návrh transformace dosavadního pojetí krásy spočívá v jeho *redefinici*, která musí podle Wolfové proběhnout v prvé řadě na individuální úrovni. Krásu nesmí-

me podle Wolfové již chápat jako exkluzivní vlastnost, jejímž prostřednictvím některé ženy vynikají nad ostatními ženami. Krásu musíme naopak začít chápat jako hodnotu, která spočívá v *jedinečnosti* a neopakovatelnosti fyzických rysů určitého člověka. Spojení krásy s jedinečností implikuje *rozmanitost* jejích forem, které mohou být podle Wolfové alespoň pro začátek převzaty například ze ženské subkultury či historie. Podle Wolfové nesmí nová krása zraňovat, nýbrž přinášet potěšení, které může spočívat pouze v její *samoúčelnosti*, tj. v hravém utváření sebe sama, které nesleduje žádný instrumentální cíl, jakým je například pracovní úspěch, mužský obdiv, láska či sex: „Na radosti je krásne to, že o nič nejde. Len čo začnete hrať o nejakú cenu, nech je akákoľvek, zábava sa stáva vojnovou hrou alebo núteným hazardom. Za vlády mýtu je to hra o život, hra o pochybnú lásku, o zúfalú a nečestnú sexualitu [...] a nezostáva vám iné, ako hrať podľa cudzích pravidiel.“ (s. 329)

S podobným návrhem reformy našeho pojetí krásy vystoupila v nedávné době také americká filozofka Marcia Eatonová. (Marcia Eaton, „Kantovská a kontextuální krása“, přel. Pavel Zahrádka, *Aluze* 11, 2008, č. 1, s. 55–59.) Podle Eatonové současný ideál ženské krásy ohrožuje lidské zdraví jak po jeho fyzické, tak i psychické stránce. Tomuto nebezpečí je třeba podle ní čelit změnou způsobu, jakým slovo „krása“ užíváme v běžném jazyce. Dosavadní způsob užití „krásy“ je totiž ovlivněn „kantovským“ pojetím krásy, které se vztahuje pouze na oceňování *smysly vnímatelných* vlastností, a proto umožňuje pouze existenci fyzického ideálu ženské krásy. Podle Eatonové je třeba, abychom se namísto tohoto pojetí přiklonili k tzv. „kontextuálnímu“ pojetí krásy, které při estetickém hodnocení zohledňuje také naše *znalosti a morální hodnoty*.

Skeptik by ale vůči reformním návrhům obou autorek mohl namítnout, že naše vnímání a pojmání krásy můžeme jen stěží změnit, pokud se také nezmění svět, ve kterém vnímáme a myslíme. Okolní svět navíc utváří také naše postoje, přesvědčení a způsoby vnímání a pojmání: „Myslet si, že symbolické násilí se dá překonat čistě jen uvědoměním a vůlí, je naprostá iluze, protože jeho účinky a podmínky jeho účinnosti jsou trvale vepsány do nejhlubší hloubi těl ve formě dispozic.“ (Pierre, Bour-

die, *Nadvláda mužů*, Praha, Karolinum 2000, s. 38.) Wolfová je v tomto ohledu nicméně optimistka. Podaří-li se prosadit změnu pojetí krásy na individuální úrovni, pak je podle ní velmi pravděpodobné, že se podaří prosadit také změnu na systémové úrovni. Tržní systém masové kultury, který se řídí primárně spotřebitelskou poptávkou, bude totiž nucen reagovat na změnu poptávky svých spotřebitelů tím, že jim předloží alternativní obrazy krásy. (*Mýtus krásy*, s. 317.)

Navrhovaná reforma pojetí krásy spočívá nicméně na jednom základním předpokladu, a to že naše představa o tělesné kráse je sociální konstrukcí a může být proto pozměněna či nahrazena jinou představou. Wolfová klade k závěru knihy rétorické otázky: „Čo je také úžasné na mladistvom výzore?“, „Je ‚krása‘ naozaj sex?“, „Prečo by krása mala byť exkluzívna?“, „Čo je také úžasné na tom, keď túžime najmä po tom, čo je nedosiahnuteľné?“ Je-li krása skutečně sociální konstrukcí, pak neexistuje žádné přirozené spojení mezi krásou, mládím, sexuální atraktivitou a výjimečností. Je-li ovšem naše vnímání a oceňování tělesné krásy podmíněno biologicky, jeví se autorkou navrhovaná reforma představy o lidské kráse buď jako boj s větrnými mlýny, anebo jako účelově dogma. Tím nemá být ovšem řečeno, že není možné rozšířit sémanticky bohatý a rozmanitý obsah pojmu krásy o jiné a nové významy. Pojem krásy funguje totiž v našem jazyce jako *otevřený pojem*, jehož užití nelze vázat na nějaký soubor společných vlastností objektů nebo na specifickou emociální reakci subjektu. (Garry Kemp, „Beauty and Language“, *British Journal of Aesthetics* 47, 2007, č. 3, s. 258–267.) Hranice otevřeného pojmu lze naopak rozšířit na základě rozmanitých důvodů o nové způsoby užití. Mají-li biologové ovšem ve své argumentaci pravdu, pak nelze pravděpodobně prvotní a centrální obsah pojmu krásy, který se vztahuje k sexuálně atraktivním jedincům, eliminovat či nahradit jiným obsahem. Klíčovým bodem diskuze se proto stává *ontologický* status krásy. Wolfová se této problematice ve své knize věnuje pouze okrajově. Mým záměrem je tuto diskuzi otevřít.

Ontologická diskuze o kráse

Podle Wolfové je současná představa o lidské kráse sociální konstrukcí. Sociální podmíněnost a nezávislost lidských před-

stav o lidské kráse na biologických procesech dokazuje autorka poukazem na *dějinnou proměnlivost* ideálu ženské krásy. Ideál ženské krásy není podle ní *biologicky*, nýbrž *kulturně* podmíněný, protože se proměňuje rychleji než biologický druh člověka. (*Mýtus krásy*, s. 14.) O kulturní a historické proměnlivosti ideálu lidské krásy se dovídáme především prostřednictvím uměleckých děl, která se nám dochovala. Odkud ovšem Wolfová ví, že tehdejší umělci ztvárňovali ženy, které považovali za krásné? Cílem většiny současných umělců – až na několik výjimek (Bruno Bruni) – není přece při ztvárňování žen primárně zobrazovat atraktivní ženy. Je proto třeba vyjasnit a obhájit předpoklad, na kterém je argument o kulturní podmíněnosti ideálu krásy vystavěn.

Zastánci evoluční biologie a antropologové ovšem namítají, že navzdory historické proměnlivosti ideálu fyzické krásy existují napříč kulturami a historickými epochami vlastnosti, které jsou pokládány obecně za krásné. Tato skutečnost je podle biologů dokladem toho, že mezi určitými tělesnými znaky a lidskou krásou existuje přirozené spojení. Svou odpověď – tzv. „evoluční teorii sexuální přitažlivosti“ – opírají biologové o poznatky z evoluční biologie a psychologie. (Nancy Etcoff, *Proč krása vládne světem*, Praha, Columbus 2002.) Fyzická krása je podle zastánců této teorie znakem dobrého *zdraví, mládí a plodnosti*. V procesu rozmnožování pak krása plní reprodukční funkci, a to tím, že vyvolává mezi partnery *sexuální přitažlivost*. Cit pro krásu je během evoluce lidského rodu vyvinutý mechanismus vizuálního vyhledávání vhodného potenciálního otce nebo matky. Tento dlouhodobě se vyvíjející mechanismus funguje podle biologů na instinktivní úrovni i ve 20. století, ve kterém sex již není nutně spojený s rozmnožováním. Fungování tohoto podvědomého evolučního mechanismu se u žen a mužů v důsledku jejich odlišné role v reprodukčním procesu ovšem liší. To znamená, že obě pohlaví k sobě přistupují odlišně. Muže automaticky vzrušují (rozuměj: jsou pokládány za krásné) ty části ženského těla, které signalizují plodnost, mládí a zdraví. Ženy si naopak volí partnera podle jeho zdraví a schopnosti zaopatřit bezpečný a dobrý život pro ně a jejich potomstvo. Zatímco tedy muži kladou při výběru partnerky větší důraz na její *vzhled* (štíhlý pas, hladká a jemná kůže, velké oči,

plné rty, malý nos, výrazné lícní kosti, pevná prsa, které jsou znakem mládí), protože má pro ně z hlediska reprodukce vysokou informativní hodnotu, mužská přitažlivost je závislá nejen na fyzickém vzhledu (vysoká postava, široká ramena, ostře řezané rysy tváře, svalnaté tělo, husté vlasy), nýbrž také na *společenském postavení*. Antropologové zjistili, že mezi uvedenými fyzickými rysy, které buď muži anebo ženy pokládají za krásné, existují navíc charakteristiky, na kterých se shodnou obě pohlaví napříč různými kulturami. (Doug, Jones – Kim Hill, „Criteria of Facial Attractiveness in Five Populations“, *Human Nature* 4, 1993, č. 3, s. 271–296.) Mezi tyto *univerzální* rysy krásy patří (1) *souměrnost* tváře a těla, která je projevem zdraví a mládí. Nesouměrnost může být totiž indikátorem oslabeného organismu nebo stárnutí. Další nutnou podmínku lidské krásy představují (2) *průměrné proporce*, které podle biologů slouží jako pravděpodobnostní ukazatel toho, že jejich nositel netrpí nebezpečnou genetickou anomálií. (Viz Donald Symons, *The Evolution of Human Sexuality*, New York, Oxford University Press 1979.)

Skeptická námitka, že univerzálnost rysů lidské krásy je podmíněna globálním vlivem západních masmédií, byla vyvrácena tím, že antropologové Jones a Hill mezi zkoumané subjekty zahrnuli příslušníky relativně izolovaných indiánských kmenů v Jižní Americe. Podezření z mediální podmíněnosti univerzálních znaků krásy bylo vyvráceno také psychologickým výzkumem. Psycholožka Judith Langloisová na základě experimentů s tříměsíčními a šestiměsíčními miminky zjistila, že miminka věnovala delší vizuální pozornost fotografickým ukázkám atraktivních tváří než ukázkám neatraktivních tváří. (Viz Judith Langlois, „Infant Preferences for Attractive Faces: Rudiments of a Stereotype?“, *Developmental Psychology* 23, 1987, č. 3, s. 363–369.)

Ani biologický výklad krásy není ovšem bez problémů. Je-li evoluční teorie sexuální přitažlivosti pravdivá, neměli by se rodit stále krásnější lidé? Neměli by dnešní lidé být krásnější než lidé například ve starověkém Řecku? A jestliže je vnímání krásy řízeno principem rozmnožování, jak lze vysvětlit existenci homosexuální kultury ve starověkém Řecku nebo existenci homosexuálních párů v dnešní době? Čistě biologický výklad krásy se musí dále vypořádat

se skutečností, že zatímco dnes je štíhlé tělo jednou z nutných podmínek krásy, v jiných nezápadních kulturách (například v západních afrických zemích) je ideál krásy spojován s tělesnou tloušťkou. Evoluční výklad krásy je rovněž v rozporu se současným ideálem extrémně štíhlých modelek, protože hubené ženy ztrácejí plodnost a schopnost reprodukce. Uvedené skutečnosti poukazují na to, že představa o lidské atraktivitě není utvářena pouze biologickými, nýbrž také sociálními a kulturními vlivy. Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že v některých případech může hledisko společenského postavení při formování lidského těla převážit nad estetickým hlediskem. Zatímco v rozvojových zemích, kde bývá nedostatek potravy, je tloušťka znakem blahobytu a vysokého společenského postavení, v současné západní kultuře je štíhlé tělo znakem společenského úspěchu.

Potíže s krásou

Zdá se, že pravým důvodem feministické kritiky ideálu lidské krásy není funkce krásy jako mocenského nástroje pro útlak žen, nýbrž skutečnost, že *krása* je v příkrém rozporu s hodnotami *rovnosti* a *spravedlnosti*, které jsou stěžejními hodnotami demokratické společnosti. Pokud mají biologové pravdu, náleží totiž *krása* od narození pouze některým lidem. Někteří lidé jsou „od přírody“ krásnější než jiní lidé, podobně jako někteří lidé jsou „od přírody“ rychlejší než jiní lidé. *Krása* není proto hodnotou, kterou by bylo možné rovnoměrně rozprostřít po celé populaci jako například politickou moc, vzdělání nebo bohatství. *Krása* není ani hodnotou, kterou bychom si mohli nějak zasloužit, jako si například můžeme zasloužit finanční výdělek pracovním výkonem. Tento postřeh výstižně vyjádřil německý filozof Peter Sloterdijk: „Tím, že je *krása* bezdůvodně někomu dána a bezdůvodně někomu upřena, nám dnes připomíná, že v lidském světě se i po roce 1789 rozevírá propast, kterou nezakryje žádná revoluce a nepřeklene žádná reforma. *Krása* je – jak nás poučuje zrak – jednou z látek, ze kterých je vytvořena nerovnost mezi lidmi [...] Proti bohu a genům je každý protest marný.“ (Cit. dle: Bernd Guggenberger, *Einfach schön: Schönheit als soziale Macht*, s. 41.)

Důležitost krásy spočívá v tom, že v našem životě narozdíl například od rychlosti

představuje jeden z hlavních motivů našeho jednání. Krása představuje právě prostřednictvím své výjimečnosti a pomíjivosti *sociální moc*. Krásným miminkům věnujeme větší míru pozornosti. Krásným dětem snadněji odpouštíme. Krásní lidé snadněji navazují přátelství. Působí sebevědoměji, sympatičtěji, kultivovaněji a sebevědomými, sympatickými a kultivovanými se posléze také stávají. (Alan Gross – Christine Crofton, „What Is Good Is Beautiful“, *Sociometry* 40, 1977, č. 1, s. 85–90) Krásní lidé to mají v životě, aniž by se o to nějak zasloužili, jednodušší. „Čím líp vypadáš, tím víc toho vidíš,“ prohlašuje hlavní hrdina románu *Glamorama*, úspěšný model Victor Ward.

Domnívám se, že Naomi Wolfová podlehlá současné tendenci sociologizovat všechny nezasloužené výhody a nespravedlivá utrpení na světě, tj. popírá *biologický* základ lidské krásy, identifikuje její *společenskou* příčinu a předkládá *reformní* návrh na odstranění či přeměnu našich představ o lidské kráse. Z biologického hlediska je tělesná krása vrozeným kapitálem, který zvyšuje podobně jako vzdělání či znalost cizích jazyků šance na dobrý a šťastný život. Proč bychom měli ale někoho, kdo se zkrášluje, prohlásit za oběť mýtu krásy? Pokládáme snad někoho, kdo se vzdělává, a zvyšuje tak své šance na dobrý život, za oběť vzdělávání? Tvrzení o uměle vytvořeném mýtu krásy se v tomto světle zdají být spíše utěšujícím prostředkem pro ty z nás, kdo se nedokázali vyrovnat se svou neatraktivností, tělesnou váhou, stářím či pomíjivostí fyzické krásy.

Ačkoliv ovšem vzniká podezření, že kniha Naomi Wolfové se zakládá na mylném předpokladu o sociální vykonstruovanosti ideálu ženské krásy, nezna-

mená to, že její analýzy škodlivých účinků ideálu krásy jsou bezpředmětné. Lidská krása jako hodnota, která je biologicky podmíněná, se totiž může stát destruktivní hodnotou, pokud začne být ve společnosti a lidských životech prosazována na úkor ostatních hodnot, jakými jsou například rovnost, respekt, tolerance, porozumění, pokora, soucit atd. Těmi, kdo společenský primát krásy prosazují, nejsou ovšem muži, nýbrž představitelé komerčního průmyslu. Krása prodává. Podkladem této domněnky je skutečnost, že ideál krásy začíná v současné době – především zásluhou reklamy – zasahovat i samotné muže. V rámci jednoho výzkumu bylo zjištěno, že se s krásnými protějšky na televizní obrazovce setkáváme v průměru desetkrát častěji než v obdobných situacích reálného života. Lidská krása je navíc na televizní obrazovce prezentována převážně v afirmativním kontextu, tj. ve spojení s kladnými povahovými vlastnostmi hrdinů, zatímco ošklivost je démonizována. Nedochozí prostřednictvím mediální všudypřítomnosti virtuální krásy ke znehodnocení skutečnosti? Nedochozí v důsledku nadměrné prezentace virtuálních konkurentů ke srovnávání, nejistotě a nespokojenosti v partnerských vztazích? Není nadměrná prezentace krásy jednou z hlavních příčin rozpadu partnerských vztahů? Domnívám se, že budoucí výzkum problematiky lidské krásy by se měl ubírat právě tímto směrem.

Tento text byl již v mírně odlišné podobě publikován v tištěném sborníku Martin Foret, Marek Lapčík, Petr Orság (eds.), Média dnes. Reflexe mediality, médií a mediálních obsahů, Olomouc, Univerzita Palackého 2008, s. 161–176.